

Het type *moeten* huilen

Jan-Wouter Zwart

1. Inleiding

Van modale hulpwerkwoorden (*moeten, mogen, kunnen, zullen, willen, hoeven*) is bekend dat ze een scala aan gebruiksmogelijkheden hebben (zie Barbiers 1995, hoofdstuk 5 voor een gedetailleerde recente bespreking).

In een eerste, grove indeling kunnen we onderscheid maken tussen een *deontisch* en een *epistemisch* gebruik van de modale hulpwerkwoorden, waarbij de deontische interpretatie de verdenking op zich laadt dichter bij de ‘letterlijke’ betekenis van het werkwoord te staan.¹ Voor *moeten* is dat geïllustreerd in (1):

- (1) a. DEONTISCH
 Jullie moeten je mond houden
 b. EPISTEMISCH
 Hij moet wel rijk zijn

Bij de ‘basisbetekenis’ van *moeten* denken we aan ‘een verplichting dragen’. In (1a) is deze betekenis aanwezig, in (1b) niet. Veeleer drukt het gebruik van *moeten* in (1b) uit dat er sprake is van een tamelijk noodzakelijke gevolgtrekking. Mogen we in (1a) *jullie* interpreteren als een argument van *moeten*, nl. degene op wie een bepaalde verplichting rust, in (1b) geeft *moeten* slechts informatie op een meta-niveau, nl. over de betrouwbaarheid van de mededeling.²

Om de gedachten te bepalen noem ik de deontische lezing ‘subject-georiënteerd’ en de epistemische ‘meta’. Uiteraard zijn er fijnere onderscheidingen te maken dan die tussen deontisch en epistemisch. Maar alle mij uit de literatuur bekende lezingen zijn te karakteriseren als ofwel ‘subject-georiënteerd’ ofwel ‘meta’.

Voor *moeten* onderscheidt Barbiers nog de ‘niet-gericht deontische’ lezing in (2a) en de volitionele lezing in (2b).³ Daarnaast heeft F. de Haan (1996) gewezen op het ‘evidentieel’ gebruik van *moeten* in (3).

- (2) a. NIET-GERICHT DEONTISCH

¹ Om deze reden wellicht noemt Klooster (2001:59) de deontische lezing ‘niet-modaal’. In het Engels maakt men ook wel onderscheid tussen ‘root and epistemic modality’ (vgl. Palmer 1986:103). Dat de deontische/root-lezing strikt genomen niet gelijkgesteld kan worden met de ‘letterlijke’ betekenis van het werkwoord wordt duidelijk uit de bespreking van de historische ontwikkeling van het gebruik van de modale hulpwerkwoorden in IJbema (2002:51f).

² Deze klassieke visie, volgens welke het subject in de subject-georiënteerde lezing een argument is van het modale hulpwerkwoord en in de meta-lezing niet, zodat men in het eerste geval te maken heeft met controle en in het tweede met raising (o.a. Klooster 1986:123), wordt door Barbiers (1995:161) onhoudbaar geacht. Ik ga er in deze bijdrage niet verder op in.

³ Barbiers (1995:142) noemt de volitionele lezing ‘dispositioneel’, naar Klooster (1984:112). De term ‘volitioneel’ is ontleend aan Cinque (1999).

- Die schroeven moeten niet te strak aangedraaid worden
- b. VOLITIONEEL
Jan moet (zo nodig) hoogleraar worden
- (3) EVIDENTIEEL
Die film moet erg goed zijn

In de volitionele lezing betekent *moeten* ‘willen’. Het subject is de drager van de wil, zodat we deze lezing als ‘subject-georiënteerd’ mogen kenmerken. In de evidentieële lezing vertelt *moeten* ons dat de informatie die de spreker meedeelt berust op ‘horen-zeggen’. Omdat hier de betrouwbaarheid van de informatie in het geding is, is dit een ‘meta’ lezing van *moeten*. Tenslotte zou ik in afwijking van Barbiers (1995:146) de niet-gericht deontische lezing van *moeten* in (2a) ook als subject-georiënteerd willen karakteriseren. In de niet-gericht deontische lezing is er sprake van een algemene verplichting of wenselijkheid. Deze verplichting is weliswaar niet expliciet aan het subject geadresseerd, maar komt hoe dan ook toch wel op het subject te rusten. (We komen hierop terug in paragraaf 4.)

In deze bijdrage wil ik de eigenschappen bespreken van een gebruik van het hulpwerkwoord *moeten* dat noch subject-georiënteerd is, noch informatie op een meta-niveau overbrengt. Het wordt geïllustreerd door zinnestelsels als (4), een type dat in de literatuur over modale hulpwerkwoorden nauwelijks besproken is.⁴

- (4) a. Ik moest huilen
- b. Ik moest niezen

In de interpretatie van (4) die ik op het oog heb komen de zinnestelsels heel dicht in de buurt van (5), met als belangrijkste toegevoegde betekenis-element een inceptief aspect (d.w.z. dat gefocust wordt op de aanvang van een handeling of gebeurtenis; zie paragraaf 3):

- (5) a. Ik hilde
- b. Ik nieste

We zullen zien dat dit gebruik van *moeten*, dat ik tentatief ‘onwillekeurig *moeten*’ noem, scherp van het deontische *moeten* onderscheiden moet worden (zoals Hoeksema 1997 al signaleerde), en op een aantal punten met het epistemische en evidentieële *moeten* overeenkomt. Maar omdat informatie op een meta-niveau bij dit type geheel ontbreekt, lijkt er sprake te zijn van een type *moeten* dat niet tot één van de bekendere typen gereduceerd kan worden.

⁴ Slechts Hoeksema (1997:104), Janssen (2000:211) en J. de Vries (2001:390) lijken het bijzondere karakter van dit type te hebben bemerkt. Klooster (1984:112, 1986:122) gebruikt (4b) als standaardvoorbeeld voor het subject-georiënteerde gebruik van *moeten* (hij gebruikt voor *moeten* in (4) de term ‘dispositioneel’, en spreekt van binaire predikatie wanneer het subject een argument van *moeten* is, zoals in het subject-georiënteerde gebruik; in Klooster 2001:59 valt dit gebruik van *moeten* onder de niet-modale lezingen).

2. Onwillekeurig vs. deontisch *moeten*

Op het eerste gezicht lijkt het type *ik moest huilen* een vorm van het deontische type te zijn. Weliswaar is geen sprake van een verplichting, maar toch wel van een op het subject uitgeoefende drang (om een term van Droste 1956 te gebruiken). Nu heeft *ik moest huilen* uiteraard ook een deontische lezing, maar het gebruik dat wij hier op het oog hebben verschilt op een aantal punten van dit deontische gebruik. Deze punten zetten we in de volgende subparagrafen op een rijtje.

Om zeker te zijn dat we te maken hebben met onwillekeurig *moeten* maken we gebruik van een observatie van De Vries (2001:390), die signaleert dat werkwoorden als *huilen*, *niesen* in de (onvoltooid) verleden tijd aangevuld worden met *moeten* wanneer er een inceptief bijwoord als *opeens* bij staat.⁵

- (6) a. Ik moest opeens huilen
b. *Ik hilde opeens
- (7) a. Ik moest opeens niezen
b. *Ik nieste opeens

Deze observatie suggereert dat *moeten* hier een inceptief aspect toevoegt. Van een deontisch betekenselement lijkt geen sprake te zijn.

2.1 *anders...* Zinnen met deontisch *moeten* kunnen aangevuld worden door een deelzin die verraaft wat er gebeurt als niet aan de verplichting voldaan wordt (een *counterfactual consequence*):

- (8) a. Jij moet je mond houden anders gaat het feest niet door
b. Die schroeven moeten niet te strak aangedraaid worden anders krijg je ze nooit meer los

Dit is bij het onwillekeurig *moeten* onmogelijk:

- (9) a. Ik moest opeens huilen (*anders ...)
b. Ik moest opeens niezen (*anders ...)

2.2 *van-PP*. Bij deontisch *moeten* kan de bron van de verplichting expliciet gemaakt worden in een *van-PP*:

- (10) a. Jij moet van mij je mond houden
b. Die schroeven moeten van mij wat strakker aangedraaid worden

Dit is bij onwillekeurig *moeten* niet mogelijk (het teken # geeft aan dat de zin iets anders betekent dan de bedoeling is; hier wordt door de toevoeging van de *van-PP* onmiddellijk een deontische lezing afgedwongen):

⁵ Zie Smith 1991:78 voor de manier waarop adverbia als *opeens* een inceptieve interpretatie afdwingen.

- (11) a. #Ik moest van hem opeens huilen
b. #Ik moest van hem opeens niezen

2.3 *perfectum*. Deontisch *moeten* kan in het perfectum gebruikt worden, onwillekeurig *moeten* niet (in (13a) en (14a) dringt zich uitsluitend de deontische lezing op):

- (12) a. Hij heeft zich moeten melden
b. Die schroeven hadden niet te strak aangedraaid moeten worden
- (13) a. #Hij heeft moeten huilen
b. Hij moest huilen
- (14) a. #Hij heeft moeten niezen
b. Hij moest niezen

2.4 *duratief*. De duratieve *aan-het* constructie kan met enige moeite wel bij het deontische *moeten* gebruikt worden:

- (15) Jullie moeten om acht uur aan het inpakken zijn (anders halen jullie het niet)

Ook duratief-aspectuele werkwoorden als *staan*, *zitten*, *liggen* zijn niet incompatibel met deontisch *moeten*:

- (16) Jullie moeten hier liggen te slapen (niet lopen te rotzooien)

Beide constructies lijken onmogelijk te zijn met onwillekeurig *moeten*:

- (17) a. *Ik moest opeens aan het huilen zijn
b. *Ik moest opeens zitten (te) huilen

2.5 *verum focus*. Deontisch *moeten* kan een accent dragen dat dezelfde functie heeft als het accent op *did* in het Engelse (18):

- (18) I DID see a pussy cat
'Ik heb écht/inderdaad een poes gezien.'

Deze functie lijkt te zijn, een bevestiging van de waarheid van de zin, of ook een ontkenning van zijn onwaarheid ('*verum focus*'). Voorbeelden met deontisch *moeten*:

- (19) a. Jullie MOETEN je melden (anders gaat het echt mis)
b. Die schroeven MOETEN strakker (echt waar)

Bij onwillekeurig *moeten* is *verum focus* onmogelijk (opnieuw wordt de deontische lezing afgedwongen, zoals de omstandigheid dat *anders*-zinnen toegevoegd kunnen worden laat zien):

- (20) a. #Ik MOEST huilen (anders zou ik mijn geloofwaardigheid verspeeld hebben)

- b. #Ik MOEST niezen (anders zou hij me nooit herkend hebben)

2.6 *approximatief*. Net als *opeens* heeft ook een *approximatiefbijwoord* als *bijna* het effect dat onwillekeurig *moeten* toegevoegd moet worden:⁶

- (21) a. #Hij huilde bijna
b. Hij moest bijna huilen

Bij deontisch *moeten* worden andere *approximatiefbijwoorden* gebruikt:

- (22) a. Jullie moeten (*bijna) op tijd komen
b. Jullie moeten {haast wel/bijna wel/welhaast} op tijd komen
(23) a. Die schroeven moeten (*bijna) strakker
b. Die schroeven moeten {haast wel/bijna wel/welhaast} strakker

Deze *approximatiefbijwoorden* zijn weer niet compatibel met onwillekeurig *moeten*:

- (24) a. Ik moest opeens {*haast wel/*bijna wel/*welhaast} huilen
b. #Ik moest haast wel niezen maar ik deed het niet

De toevoeging *maar ik deed het niet* in (24b) dwingt de deontische lezing af (zie 2.10).

Ook valt op te merken dat de intonatie verschilt bij deontisch en onwillekeurig *moeten*. Bij deontisch *moeten* ligt het accent niet op de *approximatiefmarkeerder*, bij onwillekeurig *moeten* wel:

- (25) a. Jullie MOETEN haast wel op tijd komen
b. *Jullie moeten HAAST WEL op tijd komen
(26) a. Ik moest BIJNA huilen
b. #Ik MOEST bijna *(wel) huilen

2.7 *graadaanduiding*. Onwillekeurig *moeten* kan vergezeld gaan van een element dat de graad (bijv. de omvang of de intensiteit) van de gebeurtenis als geheel aangeeft:

- (27) a. Hij moest ZO huilen!
b. Wat moest HIJ huilen, zeg!

Deze *graadaanduidingen* ontbreken bij deontisch *moeten* (in (28b) voorkomt de *comparatiefvorm* *strakker* dat de *graadaanduiding* met het *adjectief* geconstrueerd wordt, wat niet de bedoeling zou zijn):

- (28) a. *Hij moest ZO werken!

⁶ *Bijna* kan betekenen 'zowat, praktisch' alsook 'nog net niet'. In het eerste geval is geen temporele dimensie geïmpliceerd, in het tweede geval wel (de implicatie is dat het huilen elk moment kan beginnen). Naar mijn oordeel heeft *bijna* in (21a) de niet-temporele lezing, en in (21b) de temporele lezing. (21a) heeft dan de parafraze 'Je kon praktisch zeggen dat hij huilde', (21b) 'Het was bijna zover dat hij moest huilen.'

- b. *Wat moeten die SCHROEVEN strakker aangedraaid worden!

2.8 *ontkenning*. Deontisch *moeten* laat zich goed combineren met negatie, maar onwillekeurig *moeten* niet:

- (29) a. Jij moet niet zeuren
b. Die schroeven moeten niet te strak aangedraaid worden
(30) a. *Ik moest opeens niet huilen
b. *Ik moest opeens niet niezen

2.9 *hoeven*. Deontisch *moeten* kan ook in de ontkenning vervangen worden door *niet hoeven*:

- (31) a. Jullie hoeven je niet (meer) te melden
b. Die schroeven hoeven niet (meer) zo strak aangedraaid te worden

Bij onwillekeurig *moeten* werkt dat niet (de interpretatie wordt automatisch deontisch, wat onder meer blijkt uit het feit dat een *van*-PP toegevoegd kan worden):

- (32) a. #Hij hoefde opeens niet (meer) te huilen (van ons)
b. #Hij hoefde opeens niet (meer) te niezen (van ons)

2.10 *contradictie bij ontkenning*. Zoals bekend uit de literatuur (Zwicky and Sadock 1975) levert ontkenning van een zin met deontisch *moeten* geen contradictie op:

- (33) a. Jan moest zich melden, maar hij meldde zich NIET
b. Die schroeven moesten strakker aangedraaid worden, maar ze werden NIET strakker aangedraaid

Bij onwillekeurig *moeten* levert ontkenning wel een contradictie op (aangegeven met een uitroepteken):

- (34) a. !Jan moest opeens ZO huilen, maar hij hilde niet
b. !Wat moest IK opeens niezen, maar ik nieste niet

2.11 *ellips*. Bij ellips onder coördinatie kan deontisch *moeten* herhaald worden (vgl. Klooster 2001:59):

- (35) a. Jan moet zich melden en Piet moet dat ook
b. Die schroeven moeten strakker aangedraaid worden en die moeren moeten dat ook

Bij onwillekeurig *moeten* kan dat niet:⁷

- (36) a. Jan moest ZO/BIJNA huilen en Piet (*moest dat) ook
b. Jan moest opeens niezen en Piet (*moest dat) ook

De tests in 2.10 en 2.11 lijken er op te wijzen dat deontisch *moeten* een heus predikaat is dat het subject als extern argument neemt en de ingebedde propositie als intern argument ('binaire predikatie', met Klooster 1986:122), en onwillekeurig *moeten* niet ('unaire predikatie') (zie paragraaf 4).

2.12 *niet-verbaal complement*. Deontisch *moeten* kan voorkomen met een niet-verbaal complement:

- (37) a. Jullie moeten naar bed
b. Die schroeven moeten strakker

Bij onwillekeurig *moeten* is dat niet het geval:⁸

- (38) a. *Ik moest opeens een lach
b. *Wat moest IK een hoest!

2.13 *polariteitstransitie*. Barbiers (1995:173-175) brengt de mogelijkheid van een niet-verbaal complement in verband met het bestaan van een 'polariteitstransitie'. Bij een polariteitstransitie is er sprake van een impliciete overgang van de ene waarheidswaarde naar de andere (vgl. Ter Meulen 1990). In (37a) is de waarheidswaarde van de predikatie *jullie naar bed* op het moment waarop de zin geuit wordt gelijk aan 0 (onwaar) en is het de bedoeling dat die waarheidswaarde gelijk wordt aan 1 (waar). Deze polariteitstransitie is dus impliciet bij deontisch *moeten*, maar ontbreekt bij onwillekeurig *moeten*. In (39) is slechts sprake van een situatie waarin hij huilt, niet van een impliciete wens of bedoeling of verplichting dat hij *gaat* huilen:

⁷ Klooster (2001:59) geeft het voorbeeld in (i) en concludeert dat er bij onwillekeurig ('dispositioneel') *moeten* sprake is van 'binaire predikatie' (d.w.z. dat het subject werkelijk een argument is van *moeten*, zoals ook bij deontisch *moeten* het geval is):

(i) Ik moest er van hoesten en dat moest zij ook

Maar hier wrekt zich dat *ik moest hoesten* ook een deontische lezing kan hebben (hier wellicht versterkt door de *van-PP er van*). In de voorbeelden in de tekst zijn de deontische en de onwillekeurige lezing gedisambiguerd door toevoeging van de graadaanduiders *zo*, de approximatief *bijna*, en het aspectuele *opeens*.

⁸ Het type *ik moet nodig* (sc. *plassen/poepen*) lijkt een uit taboe-overwegingen verkorte vorm van een normale deontische constructie, niet een geval van onwillekeurig *moeten*. Zoals zal blijken in paragraaf 2.14 zijn *plassen* en *poepen* wel werkwoorden die in het type *moeten huilen* figureren, maar alleen onder de (minder voor de hand liggende) interpretatie dat het plassen/poepen zich buiten de wil van het subject voltrekt. Het type *moeten huilen* impliceert dat er ook werkelijk gehuild wordt (zie paragraaf 6), en dat is bij *moeten plassen/poepen* alleen het geval wanneer er sprake is van het niet kunnen ophouden van de plas/poep. Onder de meer voor de hand liggende, deontische, interpretatie van *moeten plassen/poepen* is er slechts sprake van een aandrang tot plassen/poepen, en zo is het ook bij *ik moet nodig*. (De *van-PP* test van paragraaf 2.2 kan hier moeilijk toegepast worden, omdat de aandrang niet extern is.)

(39) Hij moet zo huilen!

2.14 *lexicale restricties*. Tenslotte valt op te merken dat onwillekeurig *moeten* slechts bij een zeer beperkte groep werkwoorden voorkomt. Voorbeelden zijn onder andere:

- (40) a. Ik moest lachen/huilen
b. Ik moest hoesten/niezen
c. Ik moest plassen/poepen
d. Ik moest boeren/overgeven
e. Ik moest zweten/spuiten
f. Ik moest blozen

Men denkt in eerste instantie aan onvrijwillige lichamelijke functies of reacties, maar lang niet alle werkwoorden die daarvoor gebruikt kunnen worden treffen we met onwillekeurig *moeten* aan:

- (41) a. *Ik moest urineren
b. *Ik moest drukken
c. *Ik moest klaarkomen
d. *Ik moest schrikken

Deze beperkingen bestaan bij deontisch *moeten* niet. Ik beperk me tot de gevallen in (41):

- (42) a. Je moet bijtijds urineren
b. Je moet flink drukken
c. Je moet nog niet klaarkomen
d. Je moet niet schrikken

Deze observaties (2.1-2.14) suggereren dat onwillekeurig *moeten* werkelijk een ander karakter heeft dan deontisch *moeten*.

3. Het inceptieve aspect

Zoals hierboven al enkele malen opgemerkt lijkt door toevoeging van *moeten* bij werkwoorden als *huilen* een inceptief aspect uitgedrukt te worden. Inceptief aspect focust op het begin van een handeling of gebeurtenis.⁹ In het Nederlands is de inceptief (in tegenstelling tot de perfectief) nauwelijks gegrammaticaliseerd. Willen we het begin van een handeling of gebeurtenis benadrukken, dan zijn we aangewezen op omschrijvingen als in (43):

⁹ Zie Smith (1991:35). Nauw verwant aan 'inceptief' zijn de termen 'inchoatief' en 'ingressief'. Ik volg de definities van Smith (1991), die van 'inchoatief' spreekt wanneer er sprake is van een toestandsverandering (*change of state*) zoals bij *get angry*, *whiten* (p. 44) en van 'ingressief' wanneer gefocust wordt op de aanloop naar een bepaald punt—bijv. via *begin*—wat het beginpunt maar ook het eindpunt van een handeling of gebeurtenis kan zijn (p. 71, vgl. ook Comrie 1976:19).

- (43) a. Hij begon te huilen
 b. ?Hij ging huilen
 c. Hij barstte in snikken uit

Dat *hij moest huilen* ook inceptief is blijkt uit een contrast als in (43):

- (44) a. (*)Hij hilde opeens
 b. Hij moest opeens huilen

Voor (44a) hebben we hierboven (in (6b)) het oordeel van J. de Vries overgenomen. Maar er is een interpretatie van (44a) die niet ongrammaticaal is, nl. die in (45):

- (45) Hij bleek opeens te huilen

Wat (44a) en (45) overbrengen is dat de spreker bemerkt dat iemand huult, maar dat hij het begin van het huilen gemist heeft. Vergelijk ook (46):

- (46) a. Iedereen lachte opeens
 b. Iedereen moest opeens lachen

In (46a) realiseert de spreker zich plotseling dat iedereen lacht, in (46b) is hij er getuige van dat iedereen begint te lachen. Het *opeens* in (44a) en (46a) heeft dus niet betrekking op het lachen/huilen, maar op het *bemerken of blijken* van het lachen/huilen. In (44b) en (46b) heeft *opeens* wél betrekking op het lachen/huilen, waardoor de zin een inceptief aspect meekrijgt.

Als *moeten huilen* inceptief is, dan voorspellen we dat het referentiepunt (uitgedrukt door een onafhankelijke temporele bepaling) bij *moeten huilen* samenvalt met het beginpunt van het huilen, maar bij *huilen* zonder *moeten* niet.¹⁰ De zinnen in (47) lijken dat te bevestigen:

- (47) a. Toen ik binnenkwam hilde zij
 b. Toen ik binnenkwam moest zij huilen

In de zinnen in (47) is het referentiepunt gegeven door *toen ik binnenkwam*. In (47a) is de interpretatie zo dat het huilen op dat moment al gaande was, in (47b) dat het huilen op dat moment begon. Daarom kunnen we in (47a) *al* toevoegen maar niet *opeens*, en in (47b) andersom (*al* lijkt daar weer de deontische lezing af te dwingen).¹¹

- (48) a. Toen ik binnenkwam hilde zij (al/*opeens)
 b. Toen ik binnenkwam moest zij (opeens/#al) huilen

Zo is er ook een contrast in (49):

¹⁰ Vgl. Smith 1991:102 voor het inceptief-effect bij *when*-zinnen.

¹¹ Een toevoeging als *maar ze deed het nog niet* lijkt niet onmogelijk in (48b) met *al*.

- (49) Herinner je je Marie nog? Ja, die
 a. lachte altijd
 b. moest altijd lachen

In (49a) zien we iemand voor ons die altijd een lachend gezicht had, bij (49b) iemand die bij het minste of geringste in de lach schoot. Zelfs bij *niezen*, dat verwijst naar een handeling die nauwelijks langer duurt dan het beginmoment, is een aspectueel getint contrast te construeren:

- (50) a. Jan bestrooide de biefstuk met zout en peper en moest niezen (??nieste)
 b. Jan bestrooide de biefstuk met zout en peper, nieste, en pakte de boter

In (50b) is *nieste* gebruikt als onderdeel van een reeks taferelen, en is wellicht daarom het beginmoment van minder belang.

Het inceptieve karakter van *moeten huilen* verklaart een aantal van de observaties in paragraaf 2: de voorkeur voor *moeten* in combinatie met het inceptieve bijwoord *opeens*, de onmogelijkheid van perfectief en duratief aspect (2.3-2.4), en de beschikbaarheid van een approximatiefmarkeerder als *bijna*, die aan het beginmoment refereert (2.6).¹² Voor een volledig begrip van het type *moeten huilen* is het echter niet voldoende. *Moeten* is geen zuivere inceptiefmarkeerder zoals we die in diverse talen aantreffen.

In de laatste twee paragrafen voor de conclusie ga ik daarom na in hoeverre het type *moeten huilen* gekarakteriseerd kan worden als ofwel subject-georiënteerd ofwel ‘meta’.

4. Subject-georiënteerdheid (‘binaire predikatie’)

Van de verschillende lezingen van *moeten* worden alleen de deontische en de volitionele gekarakteriseerd als subject-georiënteerd. Dat betekent dat het subject gezien kan worden als een argument van *moeten*, en dat er dus sprake is van een dubbele predikatie (grof gezegd, van een hoofdzin en een bijzin).

Dat onwillekeurig *moeten* niet deontisch is wordt gesuggereerd door de observaties in paragraaf 2. Dat het niet volitioneel is lijkt evident aangezien de handeling of gebeurtenis in kwestie bijna per definitie buiten de wil van het subject om gaat. We kunnen ook een formele test toepassen, met dezelfde uitkomst.

Karakteristiek voor de volitionele lezing van *moeten* is de mogelijkheid woordjes als *per se* (*koste wat het kost, zo nodig*) toe te voegen, of *moet* uit te breiden tot *moet en zal*.¹³

- (51) Jan moet en zal per se hoogleraar worden

Bij onwillekeurig *moeten* kan dat niet ((52b) is alleen volitioneel te begrijpen):

¹² Bybee (1985:86-87) beschrijft de inceptief als verwant aan de perfectief, maar de voorbeelden laten zien dat zij hier de inchoatief op het oog heeft (vgl. noot 9).

¹³ Volitioneel *moeten* gedraagt zich verder in grote lijnen als deontisch *moeten*: er is sprake van een polariteitstransitie (Barbiers 1995:147), het complement hoeft niet verbaal te zijn (*Jan wil een auto*), en er ontstaat geen contradictie bij ontkenning (*Jan moet en zal hoogleraar worden maar hij wordt het maar niet*). Afwijkend is dat volitioneel *moeten* niet goed ontkend kan worden (**Jan moet en zal niet hoogleraar worden*) en niet in het perfectum voorkomt (**Jan heeft hoogleraar moeten worden*).

- (52) a. Hij moest opeens (*per se) huilen
b. #Hij moest en zou huilen

De subject-georiënteerdheid van volitioneel *moeten* blijkt uit het gedrag onder ellipsis:

- (53) Jan moet (per se) hoogleraar worden en Piet moet dat ook

Zoals Klooster (2001:59) laat zien gedragen het epistemische en het evidentieële *moeten* zich op dit punt anders:

- (54) a. EPISTEMISCH
Jan moet wel rijk zijn en Piet (*moet dat) ook
b. EVIDENTIEEL
De film moet goed zijn (heb ik begrepen) maar het boek (*moet dat) ook

Zoals gesignaleerd in 2.11 gedraagt onwillekeurig *moeten* zich zoals epistemisch en evidentieel *moeten* op dit punt.

Bij de epistemische en de evidentieële lezing is er in wezen sprake van slechts één mededeling, waar het element MOETEN een bepaalde ‘smaak’ aan toevoegt. Bij het epistemische (55a) is die mededeling (55b), en de smaak is (55c).

- (55) a. Hij moet wel stinkend rijk zijn
b. Hij is stinkend rijk
c. Dat moet je wel concluderen

Bij het evidentieële (56a) is de mededeling (56b), en de smaak is (56c).

- (56) a. Die film moet goed zijn
b. Die film is goed
c. Dat heb ik gehoord

Zo is ook bij het onwillekeurig *moeten* in (57a) de mededeling (57b), en het smaakje lijkt iets te zijn als (57c):

- (57) a. Ik moest opeens huilen
b. Ik begon opeens te huilen
c. Ik kon er niets aan doen

Een dergelijke splitsing in een mededeling en een ‘smaak’ is niet te maken bij de overige lezingen van *moeten*. Bij het volitionele *moeten*, heeft *moeten* een betekenisverschuiving ondergaan ten opzichte van het deontische *moeten*, maar het blijft de kern van het predikaat van het subject van de hoofdzin. (58a) laat zich dus niet parafraseren met (58b) als hoofdmededeling en (58c) als smaakje:

- (58) a. Hij moet (per se) hoogleraar worden
b. Hij wordt hoogleraar

c. Dat wil hij (per se)

Bij de deontische lezingen is dat zelfs zo duidelijk dat we het ongeïllustreerd kunnen laten.

Dit contrast tussen deontisch/volitioneel enerzijds en epistemisch/evidentieel anderzijds wordt bij Klooster (1984, 1986) beschreven in termen van een \pm binaire predikatie. Bij +binaire predikatie is *moeten* de kern van het predikaat van het subject van de hoofdzin, bij -binaire predikatie niet (en geeft *moeten* dus slechts een smaakje aan de mededeling als geheel).¹⁴

Hoewel in de bespreking in paragraaf 2 telkens ook voorbeelden van het niet-gericht deontische *moeten* zijn opgenomen, zou men nog kunnen veronderstellen dat onwillekeurig *moeten* een geval is van niet-gericht deontisch *moeten*. Immers, er is wel sprake van drang, maar niet van een duidelijke agens die die drang uitoefent, en daardoor wellicht van een ongerichte drang.

In dit verband is de vraag van belang of het niet-gericht deontische *moeten* wel of niet subject-georiënteerd is. Barbiere (1995: 146) oordeelt van niet. Dat de niet-gericht deontische lezing subject-oriëntatie zou missen wordt misschien gesuggereerd door de mogelijkheid van een expletief-parafraze als in (59):

- (59) a. Die schroeven moeten niet te strak aangedraaid worden
b. Het moet niet dat die schroeven te strak aangedraaid worden

Dit doet denken aan de mogelijkheid van een vergelijkbare parafraze bij het epistemische *moeten*:

- (60) a. Hij moet wel stinkend rijk zijn
b. Het moet wel dat hij stinkend rijk is

¹⁴ De ellipsis-test impliceert dat bij binaire predikatie de ingebedde propositie vervangen kan worden door een pro-vorm (*dat*). De uitsplitsingstest die in de tekst besproken wordt kan ook als volgt uitgevoerd worden. Modale hulpwerkwoorden kleuren de mededeling, zodanig dat de feitelijke juistheid van de mededeling niet vast staat. Weglaten van het hulpwerkwoord verandert de waarheidswaarde van de mededeling, wat dan weer gecorrigeerd kan worden met een *althans*-zin. Bij deontisch en volitioneel *moeten* kan die *althans*-zin de vorm aannemen van een elliptische variant van de eigenlijke mededeling, bij epistemisch en evidentieel *moeten* niet:

- (i) a. DEONTISCH Jullie moeten je voor 8 uur melden
Jullie melden je voor 8 uur, althans dat moeten jullie
b. VOLITIONEEL Hij moet zo nodig hoogleraar worden
Hij wordt hoogleraar, althans dat moet hij zo nodig
c. EPISTEMISCH Hij moet stinkend rijk zijn
Hij is stinkend rijk, althans (*dat moet hij wel / \sqrt dat moet je wel concluderen)
d. EVIDENTIEEL Die film moet erg goed zijn
Die film is erg goed, althans (*dat moet hij wel / \sqrt dat heb ik begrepen)

Ook hier gedraagt onwillekeurig *moeten* zich als de epistemisch/evidentiële groep:

- (ii) Ik moest opeens huilen
*Ik (hulde opeens/begon opeens te huilen), althans dat moest ik

Ik neem deze karakterisering van *Barbiers* niet over, omdat ook (59a) niet opgesplitst kan worden als in (61):

- (61) a. Die schroeven worden te strak aangedraaid
b. Dat is niet de bedoeling / moet niet

Daaruit valt af te leiden dat *moeten* wel degelijk de kern van het predikaat van de hoofdzin uitmaakt, en dat we dus te maken hebben met een binaire predikatie.¹⁵ Dit laat zien dat onwillekeurig *moeten* zelfs niet van het niet-gericht deontische type kan zijn.

5. Het meta-aspect

Onwillekeurig *moeten* lijkt dus meer op epistemisch en evidentieel *moeten*, die beide informatie op meta-niveau overbrengen. Wat daar meeklinkt heeft betrekking op de betrouwbaarheid van de mededeling: dat hij berust op een tamelijk noodzakelijke gevolgtrekking (de epistemische lezing) of op ‘horen-zeggen’ (de evidentieële lezing).

Nu is het duidelijk dat onwillekeurig *moeten* geen informatie op meta-niveau verschaft, en dat het dus niet gereduceerd kan worden tot ofwel epistemisch ofwel evidentieel *moeten*.¹⁶

Formeel kunnen de volgende tests gehanteerd worden. Epistemisch *moeten* wordt gekarakteriseerd door de mogelijkheid *wel* toe te voegen:¹⁷

- (62) Die man moet wel stinkend rijk zijn

Dat is bij onwillekeurig *moeten* onmogelijk:

- (63) Hij moest (*wel) opeens huilen

Dit *wel* kan ook de vorm aannemen van *haast wel/bijna wel*, waarvan we gezien hebben dat het niet bij onwillekeurig *moeten* voorkomt (paragraaf 2.6).

Een zin met epistemisch *moeten* kan ook aangevuld worden door een *anders*-zin (anders dan bij deontisch *moeten* is deze aanvulling verplicht irrealis):

¹⁵ Vgl. ook de mogelijkheid van ellipsis in de *althans*-zin (zie noot 14):

- (i) Die schroeven moeten strakker aangedraaid worden
Die schroeven worden strakker aangedraaid, althans dat moeten ze

¹⁶ Epistemisch en evidentieel *moeten* gedragen zich wel op een aantal punten gelijk, en afwijkend van deontisch en volitioneel *moeten*. Beide zijn niet subject-georiënteerd (geen binaire predikatie), zoals besproken in paragraaf 4, impliceren geen polariteitstransitie (Barbiers 1995:147 voor epistemisch *moeten*), vereisen een verbaal predikaat (**die man moet wel stinkend rijk*, **die film moet goed heb ik begrepen*), leiden bij ontkenning tot iets vreemds, hoewel geen volledige contradictie (*!die man moet wel stinkend rijk zijn maar hij is niet rijk*, *!die film moet goed zijn maar hij is niet goed*), verdragen geen negatie (**die man moet niet stinkend rijk zijn*, **die film moet niet te gek zijn* — met *te gek* als positief polaire uitdrukking in de betekenis van ‘erg goed’), en komen niet voor in het perfectum (**die man heeft stinkend rijk moeten zijn*, **die film heeft erg goed moeten zijn*). Op al deze punten gedraagt onwillekeurig *moeten* zich als de epistemisch/evidentieële groep (zie paragraaf 2).

¹⁷ Het gaat hier om het modale, ongeaccentueerde niet-affirmatieve *wel*.

- (64) Die man moet wel stinkend rijk zijn, anders zou hij niet zo'n kasteel kunnen onderhouden

Zoals we gezien hebben (in paragraaf 2.1) is dat bij onwillekeurig *moeten* niet mogelijk.

Evidentieel *moeten* wordt gekenmerkt doordat iets als *zegt men* of *heb ik begrepen* toegevoegd kan worden:

- (65) Die film moet goed zijn zegt men

Ook dit is bij onwillekeurig *moeten* onmogelijk:

- (66) Hij moet opeens huilen (*zegt men)

Onwillekeurig *moeten* gedraagt zich dus in een aantal opzichten als epistemisch en evidentieel *moeten* (zie noot 16), maar kan niet met één van deze twee typen gelijkgesteld worden.

6. Conclusie

Onwillekeurig *moeten* bevindt zich blijkbaar tussen de in de literatuur besproken typen *moeten* in. Het is niet (zoals deontisch en volitioneel *moeten*) subject-georiënteerd, maar verschaft ook niet (zoals epistemisch en evidentieel *moeten*) informatie op een meta-niveau. Het lijkt een eigen type te zijn.

Ik vermoed dat we hier te maken hebben met een gebruik van *moeten* dat niet modaal genoemd kan worden. Kenmerkend voor modale hulpwerkwoorden is dat ze het onmogelijk maken een waarheidswaarde toe te kennen aan de propositie die erin vervat is (d.w.z. de zin zonder het modale hulpwerkwoord). Dus, uit (67a) volgt niet (67b), etcetera voor alle besproken lezingen van *moeten*:

- (67) GERICHT DEONTISCH

- a. Jullie moeten je voor 8 uur melden *impliceert niet*
b. Jullie melden je voor 8 uur

- (68) NIET-GERICHT DEONTISCH

- a. Die schroeven moeten niet te strak aangedraaid worden *impliceert niet*
b. Die schroeven worden niet te strak aangedraaid

- (69) VOLITIONEEL

- a. Jan moet per se hoogleraar worden *impliceert niet*
b. Jan wordt hoogleraar

- (70) EPISTEMISCH¹⁸

¹⁸ Bij sommige modale hulpwerkwoorden lijkt de bedoelde implicatie in de epistemische lezing niet geheel te ontbreken:

(continued...)

- a. Die man moet wel stinkend rijk zijn *impliceert niet*
- b. Die man is stinkend rijk

(71) EVIDENTIEEL

- a. Die film moet goed zijn *impliceert niet*
- b. Die film is goed

Maar bij onwillekeurig *moeten* is die implicatie wel mogelijk:¹⁹

(72) ONWILLEKEURIG

- a. Hij moest (opeens) huilen *impliceert*
- b. Hij hilde (opeens)

Tevens valt op te merken dat een *althans*-zin (vgl. noot 14) bij een zin waaruit onwillekeurig *moeten* is weggelaten niet goed toegevoegd kan worden:

- (73) Hij moest opeens huilen
 Hij hilde opeens (*althans ...)

De bewerking in (73) (eliminatie van het hulpwerkwoord en toevoeging van een *althans*-zin) is bij alle modale lezingen van *moeten* mogelijk. Ik illustreer enkel met evidentieel *moeten* en verwijs verder naar de voorbeelden in noot 14:

- (74) Die film moet erg goed zijn
 Die film is erg goed, althans dat hoor ik

De conclusie lijkt te zijn dat onwillekeurig *moeten* aan een propositie geen modaliteit toevoegt, en dat het hulpwerkwoord *moeten* hier dus niet modaal gebruikt wordt.²⁰

¹⁸ (...continued)

- (i) Jan mag dan rijk zijn (hij is niet sympathiek) vs. Jan is rijk
- (ii) Die machine wil nog wel eens stuk gaan vs. Die machine gaat nog wel eens stuk

In (i) is misschien niet zozeer sprake van implicatie als wel van een door de spreker geaccepteerde presuppositie. *Willen* lijkt een apart geval, omdat ook in de niet-gericht deontische lezing de bedoelde implicatie mogelijk lijkt (cf. Barbiers 1995:145 voor de keuze van de voorbeelden):

- (iii) De auto wil maar niet starten vs. De auto start niet

¹⁹ Een dergelijke implicatie bestaat ook bij performatieve constructies als *ik moet zeggen/toegeven dat... / ik moest denken aan ...* Ook deze hebben net als onwillekeurig *moeten* een beperkte distributie (**ik moet beweren dat... / *ik moest me herinneren dat...*).

²⁰ In verband hiermee is het wellicht relevant dat de andere modale hulpwerkwoorden geen pendant van onwillekeurig *moeten* lijken te hebben. Jack Hoeksema merkt op dat onwillekeurig *moeten* een tegenhanger kan hebben in de vorm van *niet kunnen* in voorbeelden als:

- (i) Hij kon zijn tranen niet bedwingen

(continued...)

Met de gegevens uit paragraaf 3 in het achterhoofd zou men kunnen denken aan een aspectueel gebruik van het hulpwerkwoord. Het aspectuele kenmerk zou dan inceptief zijn. Maar daar zijn wat problemen bij. In de eerste plaats zou een verklaring gegeven moeten worden voor de beperkte distributie van dit ‘aspectuele *moeten*’. Ten tweede zijn mij geen andere gevallen uit de literatuur bekend van grammaticalisering van *moeten* tot inceptiefmarkeerder (vgl. Heine et al. 1993:271).²¹

De vraag is dus waarom *moeten huilen* fungeert als de inceptievorm van *huilen*, terwijl *moeten* zelf geen inceptiefmarkeerder is. Mogelijk is het volgende aan de hand.

De klasse van werkwoorden die met onwillekeurig *moeten* voorkomen zijn te karakteriseren als verwijzend naar *onvrijwillige handelingen*, d.w.z. dat ze wel een extern argument hebben, maar dit argument is geen volitionele agens. Dat werkwoorden als *huilen* een extern argument hebben blijkt uit de keuze van het hulpwerkwoord in het perfectum (zie Hoekstra 1984:265 e.v. voor de relevantie van deze observatie):

(75) Hij heeft/*is gehuild

Hierin verschillen ze minimaal van werkwoorden als *schrikken* en *klaarkomen*, waarvan we in (41c,d) zagen dat ze niet met onwillekeurig *moeten* voorkomen:

(76) Hij is/*heeft geschrokken

Blijkbaar moeten werkwoorden die met onwillekeurig *moeten* voorkomen wel een extern argument hebben. Dat dit argument niet een volitionele agens kan zijn blijkt uit de vergelijking met werkwoorden als *drukken* en *urineren*, die, anders dan *poepen* en *plassen*, wel een volitionele agens hebben en niet met onwillekeurig *moeten* kunnen voorkomen (vgl. (41a,b)).

Een onvrijwillige handeling kan alleen beginnen door de werking van een of andere externe factor, en valt dus buiten de controle van de niet-volitionele agens. Hieruit volgt weer dat als de werking van die externe factor niet genoemd wordt, de handeling geïnterpreteerd wordt als statisch, als een toestand. Dit is dan ook de interpretatie van

²⁰ (...continued)

Maar *niet kunnen* kan moeiteloos in het perfectum voorkomen, in tegenstelling tot onwillekeurig *moeten* (paragraaf 2.3).

²¹ Een derde probleem is dat de positie van de functionele categorie ‘inceptief aspect’ in de hiërarchie van Cinque (1999) relatief laag zit, lager dan bijv. ‘volitionele modaliteit’. In de analyse van Cinque bestaat er een universele correspondentie tussen de hiërarchische positie van adverbiale noties enerzijds en de elementen die die noties vormgeven anderzijds. De adverbiale noties zijn functionele categorieën (functionele hoofden in de boomstructuur), de elementen die die noties vormgeven zijn affixen, adverbia, alsook hulpwerkwoorden. Zoals IJbema (2002) laat zien is grammaticalisatie te beschrijven als het opschuiven naar een hogere positie in de hiërarchie van Cinque. Zo kan een hulpwerkwoord dat obligatie uitdrukt (zoals deontisch *moeten*) grammaticaliseren tot een element dat volitie uitdrukt (volitioneel *moeten*). De hiërarchie van de voor *moeten* relevante adverbiale kenmerken is $\square > \square = \square$ hoger dan \square):

(i) EVIDENTIEEL > EPISTEMISCH > VOLITIE > INCEPTIE > OBLIGATIE

Aangezien onwillekeurig *moeten* zich qua eigenschappen tussen volitioneel en epistemisch *moeten* in lijkt te bevinden, zou het in (i) niet lager (i.e. minder gegrammaticaliseerd) dan VOLITIE verwacht worden. Ook dit pleit tegen een analyse van onwillekeurig *moeten* als inceptiefmarkeerder.

(77), waar *moeten* ontbreekt:²²

(77) Hij huilde

Toevoeging van *moeten*, een werkwoord dat een element van noodzaak (oorzaak en gevolg) met zich meedraagt, heeft als effect dat de handeling weergegeven wordt als het resultaat van de werking van een externe factor. Hierdoor komt de focus te liggen op het begin van de handeling, wat het inceptieve aspect van (78) verklaart:

(78) Hij moest huilen

Bij andere typen werkwoorden heeft toevoeging van *moeten* een ander effect. Is er een volitionele agens, dan wordt de noodzaak geïnterpreteerd als betrekking hebbend op het subject. Hieruit volgt het subject-georiënteerde karakter van de deontische lezingen en van de volitionele lezing.²³ Is er helemaal geen agens, dan heeft de noodzaak betrekking op de propositie als geheel. In dat geval is een voor de hand liggende interpretatie dat de stand van zaken die in de propositie uitgedrukt wordt noodzakelijk volgt uit een bepaalde redenering (de epistemische lezing) of uit de informatie die beschikbaar is (de evidentie lezing).²⁴

Dit is uiteraard een tentatieve schets van de semantiek van constructies met het hulpwerkwoord *moeten*, maar wel één die verklaart waarom alleen bij het type *moeten huilen* sprake is van een inceptief aspect.

Met dank aan Jack Hoeksema voor commentaar.

Bibliografie.

Barbiers, Sjef. 1995. *The syntax of interpretation*. Dissertatie, Rijksuniversiteit Leiden.

Bybee, Joan. 1985. *Morphology: a study of the relation between meaning and form*. Amsterdam: John Benjamins.

Cinque, Guglielmo. 1999. *Adverbs and functional heads*. Oxford: Oxford University Press.

Comrie, Bernard. 1976. *Aspect: an introduction to the study of verbal aspect and related problems*. Cambridge: Cambridge University Press.

²² Bij momentane handelingen als *niet zien* is zo'n statische interpretatie minder goed mogelijk, maar zie bijv. (50b).

²³ Bij de volitionele lezing berust de externe factor in de wil van het subject zelf, bij deontische lezing niet.

²⁴ Er is echter meer aan de hand, aangezien subject-georiënteerde lezingen ook voorkomen bij werkwoorden zonder agens (zoals de deontische lezingen in (42c,d) en vrij algemeen met volitionele lezingen als in (2b)) en met een niet-volitionele agens (zoals in *je moet niet huilen*), en meta-lezingen ook bij werkwoorden met een volitionele agens (zoals in *hij moet in Boston werken hoor ik*). Er moeten dus nog andere manieren zijn om de vereiste interpretaties af te dwingen.

- Droste, Frederik G. 1956. *Moeten: een structureel semantische studie*. Groningen: Wolters.
- de Haan, Ferdinand. 1996. The category of evidentiality. Lezing in het kader van het Taalkundig Colloquium, Groningen, 13 September.
[<http://www.unm.edu/~fdehaan/catevid.txt>]
- Heine, Bernd, Tom Güldemann, Christa Kilian-Hatz, Donald A. Lessau, Heinz Roberg, Mathias Schladt, en Thomas Stolz. 1993. *Conceptual shift: a lexicon of grammaticalization processes in African languages*. Keulen: Instituut voor Afrikanistiek. Afrikanistische Arbeitspapiere 34/35.
- Hoeksema, J. 1997. Negatief-polair moeten. *TABU* 27, 95-112.
- Hoekstra, Teun. 1984. *Transitivity: grammatical relations in Government-Binding theory*. Dordrecht: Foris.
- Janssen, Theo A.J.M. 2000. *Moeten: de oplossing van een probleem*. In *Met taal om de tuin geleid: opstellen voor Georges De Schutter*, S. Gillis, J. Nuyts, en J. Taeldeman, red., 203-213. Universitaire Instelling Antwerpen.
- Klooster, Wim. 1984. Ontkenning en noodzakelijkheid: observaties met betrekking tot negatie en 'moeten'. *GLOT* 7, 63-120.
- Klooster, Wim. 1986. Problemen met complementen. *TABU* 16, 122-132.
- Klooster, Wim. 2001. *Grammatica van het hedendaagse Nederlands: een compleet overzicht*. Den Haag: Sdu.
- Palmer, Frank R. 1986. *Mood and modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, Carlota S. 1991. *The parameter of aspect*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Ter Meulen, Alice. 1990. English aspectual verbs as generalized quantifiers. *Proceedings of WCCFL* 9: 347-360.
- de Vries, Jelle. 2001. *Onze Nederlandse spreektaal*. Den Haag: Sdu.
- Ijbema, Aniek. 2002. *Grammaticalization and infinitival complements in Dutch*. Dissertatie, Rijksuniversiteit Leiden.
- Zwicky, Arnold en Jerrold Sadock. 1975. Ambiguity tests and how to fail them. In *Syntax and Semantics* 4, J. Kimball, ed., 1-36. New York: Seminar Press.

Opmerking: deze versie bevat een bibliografische aanvulling ten opzichte van de gepubliceerde versie (Janssen 2000).